

“Skrifgetrouheid” in die erediens? Kantaantekeninge by ’n kernbelydenis

J.H. Cilliers
Departement Praktiese Teologie & Missiologie
Universiteit Stellenbosch
STELLENBOSCH
E-pos: jcilliers@sun.ac.za

Abstract

“Faithfulness to Scripture” in the worship service? Comments on a core confession

In this article the fundamental question is posed as to what “faithfulness to Scripture” in the worship service entails. After giving attention to some possible answers, a plea is made for an enriched understanding and usage of the unique characteristics of Scripture in liturgy, including factors such as the focus (theological framework), form (genre) and function (intention) of Biblical texts. In closing, the article addresses the question whether a constructive interaction exists between our exegesis and liturgy, and what the implications thereof could be for our worship services.

Opsomming

“Skrifgetrouheid” in die erediens? Kantaantekeninge by ’n kernbelydenis

In hierdie artikel word die fundamentele vraag na die betekenis van die “Skrifgetrouheid” van die erediens gestel. Enkele moontlike antwoorde hierop word krities ondersoek, gevolg deur ’n pleidooi vir ’n verrykte verstaan en gebruik van die unieke eienskappe van die Skrif in die liturgie, met inbegrip van faktore soos die fokus (teologiese raamwerk), vorm (genre) en funksie (intensie) van Bybelse tekste. Ten slotte word die vraag gestel of daar ’n konstruktiewe interaksie tussen ons eksegese en liturgie bestaan, asook wat die implikasies van sodanige interaksie vir ons eredienste sou wees.

1. “Skrifgetrouheid” in die erediens?

Die verskynsel van (dikwels onnadenkende en onverantwoordelike) liturgiese eksperimentering wat veral sedert die afgelope twee dekades hom meester van talle gemeentes gemaak het (vgl. Cilliers, 2007:54), roep in ’n sekere sin om die herbesin van die fundamentele, gereformeerde belydenis dat die erediens wesenlik op die Skrif gebaseer moet wees. Oor hierdie belydenis as sodanig kan ’n mens inderdaad verwag om redelike eenstemmigheid en vanselfsprekendheid onder gereformeerdes aan te tref (Burger, 1999:5). Wat Craddock aangaande die prediking sê, sou waarskynlik sonder teenspraak deur die meeste gereformeerdes ook ten opsigte van die erediens in sy geheel beaam word:

Sermons not informed and inspired by Scripture are objects dislodged, orphans in the world, without mother or father. (Craddock, 1985:27.)

Wanneer daar egter dieper op die presiese betekenis hiervan ingegaan word, of wanneer daar gekyk word na die wyse waarop hierdie belydenis in die praktyk gestalte kry, loop die weë soms (selfs radikaal) uiteen, en bied dit soms (selfs ekstreme) rede tot ontnugtering. Dalk is daar meer weeskindpreke en weeskindere-dienste as wat ’n mens vermoed.

Eredienste in die reformatoriese kerke slinger dikwels tussen die uiterstes van liturgiese geyktheid aan die een kant en matelose eksperimentering aan die ander kant – gewoonlik met ’n gepaardgaande verlies aan Skrifbasis en -inhoud. ’n Mens sou waarskynlik hierdie beweging as ’n “herhalende kerklike struktuur” kon beskryf (vir ’n bespreking van die historiese gestaltes daarvan, vgl. Müller, 1961:53-59). Terwyl baie eredienste verstok geraak het, het baie weer in ’n uitputtende en verwarrende gefragmenteerdheid ontaard. Ondersoeke het getoon dat erediensgangers behoefte het aan ’n singewende sentrum:

Mense kom dus na die erediens met verwagtings van gebeure wat sin maak en wat sin gee. Die erediensgebeure maak ook eers werklik sin binne ’n bepaalde mate van orde – wanneer al die handeling, spreke, tekste, beelde en musiek sinvol by mekaar aansluit ... Die afwesigheid van ’n singewende sentrum, fragmentasie, disintegreer, diskontinuiteit, versplintering, die bevraagtekening van transendensie en ’n gebrek aan diepere waarheid of verwysingskrag, is immers aspekte wat onversoenbaar is met die inherente aard en bedoeling van die erediens. (Kloppers, 2003:80, 84; vgl. ook Kloppers, 2002:65.)

Baie eredienste kom aan die een kant inderdaad gefragmenteerd voor, met 'n oormaat uiteenlopende handeling en simbole. Aan die ander kant wil dit egter voorkom asof daar ook 'n teologiese vervlakking plaasvind. *Vaartbelyning*, maar ook *verdieping* ontbreek. Die gereformeerde belydenis benadruk daarteenoor dat die prediking en erediens *Bybelse integriteit* moet hê of *in ooreenstemming met* die Skrif moet wees. Die vraag is egter wat hierdie *Skrifgetrouheid* in die erediens behels. Ten spyte van die feit dat daar eenstemmigheid oor die sáák hiervan bestaan, sou daar waarskynlik genuanseerde antwoorde op die vraag gegee kon word.

'n Mens sou byvoorbeeld in 'n eerste rondte kon verklaar dat die erediens ingerig behoort te word in letterlike ooreenstemming met konkrete Bybelse liturgieë (vgl. Cilliers, 1998:69 e.v.). Die probleem is egter dat daar nie sulke pasklaar, afgeronde liturgieë in die Bybel voorkom nie. Die Bybel is nie 'n handboek vir die liturgie nie, net so min as wat dit 'n handboek is vir byvoorbeeld die wetenskap. Die reformatore het wel die vier elemente wat in Handeling 2:42 aan die orde is ("die leer van die apostels en die onderlinge verbondenheid, die gemeenskaplike maaltyd en die gebed", dit wil sê prediking, koinonia, nagmaal en gebed) as uitgangspunte in hulle denke oor die erediens geneem, maar dit nooit in 'n kronologiese orde of vaste patroon vir die inrigting van alle eredienste verstaan nie (vgl. Jonker, s.a.:25-28).

'n Ander benadering sou kon teruggryp op die Baselse hervormer, Oecolampadius (1482-1531), wat aangevoer het dat die erediens eenvoudig moet wees, omdat Jesus se lewenstyl eenvoudig was; dat kwessies soos die vrye genade van God, die regverdiging deur die geloof en veral die Christelike liefde 'n bepalende rol in die inhoud van die liturgie moet speel, maar veral ook in die struktuur en styl daarvan (vgl. die bespreking van vroeg-Christelike liturgiese geskiedenis in Jonker, s.a.:50 e.v.). Met hierdie sentimente sou min gereformeerdes waarskynlik 'n probleem kon hê. Die vraag is egter of basiese beginsels soos hierdie nie té algemeen is en dus té oop is vir uiteenlopende interpretasies en toepassing nie? Beginsels soos geloof, hoop en liefde sê alles, maar juis daarom waarskynlik te min vir die konkrete inrigting van die erediens. Waar die soeke na letterlike ooreenstemming van liturgieë die argument van Skrifgetrouheid te smal maak, maak die oproep tot 'n ooreenstemming van Bybelse beginsels die argument te wyd.

Wanneer daar gepraat word oor die Skrifgetrouheid van die erediens, is 'n uitgangspunt wat waarskynlik die meeste na vore sal kom, dié dat die sentraliteit van die Woord en dié van die

Woordverkondiging naatloos moet ineenskuif en presies moet oorvleuel. In ’n uitgebreide empiriese ondersoek bevind Stark dat kerkgangers se verwagting om God se Woord te hoor, direk gekoppel is aan hulle verstaan van die prediking; trouens die prediking word in hierdie verband gewaardeer as “duidelijk het hoogste” (Stark, 2005:247; vgl. ook 244-283). Dit beteken volgens hierdie siening dus dat die erediens Skrifgetrou is omdat daar ’n preek is. Die res van die liturgie is min of meer aanhangsels van die preek; “dekor” wat die hoofmoment van die prediking in die drama van die erediens moet versterk. Mense gaan daarom kerk toe “om na die preek te luister”, en vra hulle ook ná die diens af: “Hoe was die dominee se preek”, of erger nog: “Wie het gepreek”!

’n Interessante gesprek in dié verband is die een wat tussen Noordmans en Van der Leeuw gevoer is; ’n gesprek wat al vergelyk is met twee vegvlieëners wat hoog bokant die lug en wolke in militêre vliegtuie met mekaar slaags raak (opgesom deur Jonker, s.a.:28 e.v.). Vir Noordmans se gevoel het Van der Leeuw aan die liturgie ’n té selfstandige rol toegeken as iets wat nie alleen uit die Woord, dit wil sê die besondere openbaring afgelei kan en moet word nie, maar ook uit die algemeen menslike, die fenomenologie van die religie. Van der Leeuw gee wel toe dat die Woord ook die sakramente met betekenis en heilswerksaamheid vul, maar onder die voorbehoud dat dit nie uitsluitlik die Woord is wat dit doen nie. Daarbenewens vul die Woord die sakramente sodanig dat “stukke” van die waarheid as ’t ware in die sakramente agterbly, al sou die Woord nie meer daar wees nie. Stukke van die waarheid is dus permanent tuis in die sakramente. Dit impliseer dat die sakramente nie meer voortdurend deur die Woord en die Woord alleen gevul hoef te word nie. In hierdie denke verkry die liturgie, en in besonder die sakramente, ’n lewe van hulle eie en word hulle as ’t ware ook op ander plekke as die kragentrale van die Woord ingepron.

Noordmans staan egter daarop dat die openbaringswaarheid die hele inhoud én struktuur van die erediens deurslaggewend moet bepaal. Die preek kan en moet waarskynlik ’n belangrike uitdrukking van hierdie waarheid wees. Dit is egter nie die preek wat in die middelpunt van die erediens staan nie, maar eerder die waarheid. Die preek is nie (noodwendig) die gloeipunt of gloeilamp wat sy lig op die res van die liturgie laat val nie, maar wel die waarheid (vgl. Jonker, s.a.:35).

Die waarheid bly egter altyd iets waarvoor gestry, gebid en gesoek moet word. Dit word nie as ’n netjiese, vasgebinde pakket elke Sondag by die kerk uitgedeel nie. Die kerk is die plek waar uitroep

van vreugde oor die ontdekking van (nog 'n element van) die waarheid, en sugte van verlange na (nog 'n element van) die waarheid mag opklink. Jonker beklemtoon veral hierdie ekklesiologiese kant van die ontvangs van die Woord: die ligbron van die Woord skyn op die reflekerende ligvlak van die gemeente. Daarom stel hy as definisie van die erediens: “Die waarheidsrealisering van die Woord van God in die samekoms van die gemeente” (Jonker, s.a.:35).

In klassiek gereformeerde denke (soos verwoord deur Noordmans) is die bedoeling dat die Woord (die Waarheid) die ganse erediens deurdring en stempel, dat dit as lig op die hele liturgie skyn en dat dit inderdaad alles rondom 'n singewende sentrum saambundel. Dit is ook die uitgangspunt van hierdie artikel.

2. 'n Herwaardering van die meervlakkigheid van die Bybel?

Om antwoorde te vind op die vraag na die Bybelse integriteit van die gereformeerde erediens en prediking, sal opnuut na die aard van die Bybel self gekyk moet word. Wat nodig is, is 'n verruimde benutting van die Skrif in die erediens; nie in die sin dat daar meer tekste gelees moet word of bloot meer Bybelse inhoude aan die orde gestel moet word nie. Die klem moet wees dat die wyse waarop die Skrif as God se Woord in mensetaal funksioneer, die unieke struktuur daarvan, ons tot 'n verdiepte Skrifgetrouheid sal begelei.

Die *status quo* in baie gemeentes is waarskynlik dat die preek relatief los van die liturgie funksioneer, soos 'n soort eiland in 'n liturgiese see – in baie gevalle is dit 'n vinnig kleinerwordende eiland! In die verlede is al dikwels daarop gewys dat protestantse eredienste neig om rondom (kognitiewe) prediking gesentreer te wees. Laasgenoemde loop gevaar om tot 'n lesing met blote liturgiese addenda te verword (Meyer-Blanck, 2005:134).

Ek bepleit 'n integrasie van preek en liturgie; trouens, na my mening moet ons ophou praat van preek “en” liturgie. Preek is 'n wesenlike deel van liturgie:

In brief, liturgy is a living presentation of the received word of God as worship, its translation into deed. Liturgical preaching is the biblical preaching that fits into that matrix. It may be that matrix. Any other preaching is a lecture on a sacred theme set in a prayer meeting with choral accompaniment. Not at all a bad thing but not liturgical preaching. (Sloyan, 1996:230-231.)

Ek bepleit egter meer as net ’n integrasie van preek en liturgie, naamlik ’n integrasie van Skrif (waaroor daar uiteraard ook gepreek moet word) en liturgie; dus ’n *vulling* van die erediens vanuit ’n holistiese verstaan van die meervlakkigheid van die teks. Die implikasies van die meervlakkigheid van die teks moet oor die hele erediens *versprei* word. Burger (1999:13) lewer byvoorbeeld ’n pleidooi dat ons nie net op ’n *informatiewe* wyse sal luister na die Woord met die oog op die prediking nie, maar ook na die *formatiewe* kant met die oog op die liturgiese inrigting van die erediens. Gehoorzaamheid aan die Woord impliseer immers nie net ’n antwoord op en naspreke van die inhoudelike kommunikasie van die Woord nie: soms kan ’n simboliese handeling in die erediens ’n mens help om die implikasies van die betrokke teks beter te verstaan as wat slegs woorde sou kon doen.

Omdat die potensiaal van die meervlakkigheid van die Skrif dikwels nie verstaan word nie, raak erediens te fraaingrig en rafel uit en is letterlik dan nie meer soos ’n inmeekaargeweefde stuk materiaal (*texere*: oorspronklike woord vir *teks*) nie. Wat ek hier voorstel is dat die *texere* van die erediens vanuit die *texere* van die Bybel gewef moet word. Eers dan vind vaartbelyning sowel as verdieping, oftewel verantwoordelike wewing van die erediens plaas – vanuit die singewende sentrum wat nog altyd vir gereformeerdes van kardinale belang was, naamlik die Skrif. Ons begrip van die teks moet dus nie net in terme van sy inhoud of boodskap nie, maar ook in terme van sy (literêre, historiese, sosiologiese) verweefdheid as teks, as *texere*, die inrigting van ons erediens te deursuur en bepaal.

’n Mens sou dié bundeling van die liturgie sekerlik met reg ook vanuit die kerklike jaar, of vanuit gebeure (hoogtepunte) in die gemeente kon aanvoer (vgl. Kloppers, 2003:87). Ek wil egter voorstel dat die erediens ook baie sterker vanuit die spesifieke Bybelteks waaroor gepreek word, gebundel moet word. Maar dan, nie net vanuit die sentrale “boodskap” van die teks nie, maar ook vanuit die meervlakkigheid van die teks as *teks*. As gereformeerdes bely ons nie alleen *sola Scriptura* (net die Skrif) nie, maar ook *tota Scriptura* (die hele Skrif). Indien ’n mens laasgenoemde interpreteer as meer as net die honorering van die 66 boeke van die kanon, dit wil sê nie net in *lengte* nie (Genesis tot Openbaring), maar ook in *diepte* (afdalend in die potensiaal wat die meervlakkigheid van elke spesifieke teks bied) open dit waardevolle perspektiewe vir die verryking van die liturgie.

Die vraag is wat met hierdie *meervlakkigheid van die teks* bedoel word wanneer Kloppers praat van die erediens as ’n *Gesamt-*

kunstwerk (Kloppers, 2003:80 e.v.), as 'n holistiese, estetiese belewenis. Sy verwys hierdeur onder andere na fases in die kerkgeskiedenis toe die visuele (*visio*) in die liturgie beklemtoon en oorbeklemtoon was (onderskeidelik tydens die vroeg-Christelike era en die Middeleeue), gevolg deur 'n beklemtoning van die hoor van die Woord (*audio*) tydens die Reformasie, en 'n oorbeklemtoning van die verstaan (*cognito*) tydens die na-reformatoriese tydperk. Sy self bepleit 'n samehang van *visio*, *cognito* en *audio* vir 'n omvattende geloofservaring in die erediens (Kloppers, 2003:81-83).

Hierdie kategorieë sou nuttig kon wees vir 'n verbrede visie op die erediens: die evangelie word aan mense gekommunikeer met behulp van al die sinne, en hulle kan dit ook so beleef – sienende, horende en met begrip.

Bogenoemde verwysing na die meervlakkigheid van die teks sluit by 'n holistiese, esteties-sintuiglike verstaan van die erediens aan. Dit word egter nie bloot op 'n antropologiese of neurologiese wyse benader nie, maar vanuit 'n spesifieke Skrifverstaan. Ek voer vervolgens hierdie argument verder aan die hand van drie sleutelwoorde, naamlik *fokus*, *vorm* en *funksie* (vgl. Long, 1989:78 e.v., 92 e.v.)

2.1 Fokus, vorm, funksie

Die feit dat God se Woord tot ons kom in mensetaal, impliseer dat die teks as *teks* gelees en geïnterpreteer moet word. Dit beteken dat faktore soos die literêre, historiese en sosiologiese agtergronde van die teks indringend onder oë geneem moet word indien die leser 'n kans wil hê om die inhoud of boodskap daarvan beter te verstaan. Robbins (1996:2-4) verwys byvoorbeeld na hierdie meervlakkigheid van die teks aan die hand van vyf kategorieë of teksture wat binne tekste gevind sou kon word, naamlik innertekstuur, intertekstuur, sosiale en kulturele tekstuur, ideologiese tekstuur en sakrale tekstuur. Hy konkludeer:

Like an intricately woven tapestry, a text contains complex patterns and images. Looked at only one way, a text exhibits a very limited range of its texture. By changing the interpreter's angle a number of times, the method enables the interpreter to bring multiple textures of the text into view. (Robbins, 1996:2-3.)

Vir die doeleindes van hierdie artikel beperk ek my tot bogenoemde drie sleutelwoorde (*fokus*, *vorm*, *funksie*). Dit sou kortliks soos volg omskryf kon word:

Die Bybel vertel onder andere die verhaal van God wat sekere dinge gedoen het. Dit het dus ’n teologiese inhoud of *fokus* (wat het God gedoen?). Hierdie verhaal word egter ook op verskillende maniere deur die skrywers ingeklee, met behulp van ’n verskeidenheid genres of literêre *forme* (hoe word dit beskryf?) en met sekere oogmerke, dit wil sê met ’n bepaalde *funksie* in gedagte (waarom het die skrywers hierdie tekste geproduseer?). Bybelse tekste het daarom:

- ’n bepaalde fokus, wat sê *wat* God gedoen het; (Hier handel dit om die breëre, teologiese grondlyne van die Bybel, maar ook soos dit as die goeie nuus van die evangelie, dit wil sê die verlossende handeling van God, in spesifieke tekste neerslag vind.)
- ’n sekere vorm of literêre genre, wat uitdruk *hoe* die skrywers bogenoemde goeie nuus verwoord het; (Hier handel dit oor ’n verskeidenheid literêre faktore – ek beperk my egter net tot twee: die dominante metafoor en die spesifieke atmosfeer van die teks; vgl. Cilliers, 1996:124 e.v.)
- ’n spesifieke funksie wat saamhang met die vraag *waarom* die skrywers spesifieke tekste die lig wou laat sien (vgl. Müller, 1973:121-138).

Die eensydigheid wat, na my mening, dikwels by eredienste voorkom, het te make met die feit dat slegs een of hoogstens twee van bogenoemde dimensies in die erediens verdiskonteer word. Die erediens word dus volgens ’n *verskraalde dimensionaliteit* ingerig.

Indien ons byvoorbeeld kognitief ingestel is (volgens bogenoemde na-reformatoriese klem op *cognito*), steek ons vas by die *wat-vraag*, wil ons dogmaties presies en lerend korrek uitklaar wat die inhoud van God se handeling was. Indien ons egter pragmaties (of nog erger: aktualisties) ingestel is, steek ons vas by die *waarom-vraag*, by die funksie van die teks. Dan wil ons die uitwerking bewerkstellig wat na ons mening deur die teks gevra word, selfs al sou ons ter wille van “dit wat werk” die inhoud van God se handeling in die proses moes versag of aanpas. Ons vergeet dan dat wat “werk” nie noodwendig waar is nie en nie noodwendig deel is van die waarheidsrealisering van die Woord nie.

Indien ons esteties ingestel is (die klem op *visio*, en tot ’n mate ook *audio*), kan ons sodanig vassteek by die vormgewing, die *hoe* van die erediens, dat die vrae na die *wat* en die *waarom* van die erediens op die agtergrond skuif.

Die *hoe-vraag* word na my mening veral dikwels in ons gereformeerde eredienste afgeskeep, dit wil sê ons eredienste word dikwels nie op 'n holistiese wyse ingerig na aanleiding van, of in ooreenstemming met, die spesifieke genre (aanslag, modus, styl), van die Bybelteks wat in die erediens tydens die prediking aan die orde gestel is nie – of dit nou klag, lering, doksologie, skuldbelydenis of die narratiewe herinnering aan die groot daad van God is. Long het belangrike navorsing in hierdie verband gedoen en tot die konklusie gekom dat baie preke, en gevolglik ook eredienste, die Bybelteks benader asof dit soos 'n lemoen is wat jy uitsuig om die sap (inhoud) te kry, om dan die skil (vorm) weg te gooi – terwyl die vorm eerder 'n aanbod is; as geboekstaafde, kreatiewe vormgewing is dit 'n belangrike bron vir kreatiewe vormgewing in die prediking (Long, 1996:127-135).

Homilete begin al hoe meer verstaan dat daar 'n duidelike verband tussen die literêre genre van die teks en die prediking en liturgie is. Wie sensitief is vir die genre van die teks, vra ander soort vrae aan die teks, benader dit met 'n ander tipe verwagting as wat bloot in 'n kliniese soektog na die “boodskap” van die teks die geval sou wees. Die opmerkings van Long is kenmerkend van só 'n benadering:

- Laat die beweging (*movement*) van die Bybelteks die beweging van die preek bepaal.
- Laat die opponerende kragte van die Bybelteks die opponerende kragte van die preek word.
- Laat die sentrale insig van die Bybelteks die sentrale insig van die preek uitmaak.
- Laat die bui (*mood*) van die Bybelteks die bui van die preek kleur (Long, 1996:127-135).

Gereformeerde prediking en eredienste vaar oor die algemeen goed as dit kom by die *wat-vraag*. Dit hang saam met ons klem op die hoor (*audio*) en verstaan (*cognito*) van die Woord. Moontlik het hierdie beklemtonings egter ook bygedra tot bepaalde eensydighede in ons eredienste. 'n Mens sou waarskynlik baie Protestantse eredienste, selfs vandag nog, met reg saam met J.F. White kon beskryf as “the most cerebral of the Western traditions ... prolix and verbose ... overwhelmingly cerebral” (1989:58 ff.; vgl. ook Wheeler, 2003:348).

In die gereformeerde tradisie val die klem blykbaar meer op lering en ouditiewe kommunikasie. Waarskynlik is ons sterk beïnvloed

deur die Nederlandse liturgiese tradisie wat altyd ’n lerende vorm van Nagmaalviering gehad het (vgl. Barnard & Vos, 2001:25; ook De Gruchy, 2001:49). Dit is ’n ontwikkeling wat verstaanbaar en verantwoordbaar is vanuit die reformatoriese *sola Scriptura*, asook die onlosmaaklike verbondenheid van Woord en Gees. Desnieteenstaande sou ons die begrip *Woord* ook breër kon verstaan as slegs die gesproke en geskrewe Woord:

The Reformatory saying *Praedicatio verbi Dei est verbum Dei* is still mainly and exclusively interpreted as the preaching being an auditory medium, and something like See/Smell/Feel/Taste *verbi Dei est* [also] *verbum Dei*, is largely downplayed. (Wepener, 2002:13; vgl. ook Cilliers, 2007:63 e.v.)

’n Herbesinning oor die hoe-vraag kan ons help om ander dimensies van die Woord te ontdek. Oor die kenmerke van die genre van tekste is al heelwat geskryf. Long (1989:24) haal John Barton instemmend aan ten opsigte van die volgende definisie van genre:

... a conventional pattern, recognizable by certain formal criteria (style, shape, tone, particular syntactic or even grammatical structures, recurring formulaic patterns), which is used in a particular society in social contexts which are governed by certain formal conventions.

Daar bestaan inderdaad ’n ryke verskeidenheid genres, ook in die Bybel, byvoorbeeld psalms, spreuke, wonderverhale, gelykenisse, profetiese orakels, kortverhale, historiese narratiewe, apokaliptiese literatuur, briewe, selfs moontlik preke (Hebreërs).

Vir die doel van hierdie artikel, en omdat ek van mening is dat dit besonder belangrik is vir die inrigting van eredienste, beperk ek my tot twee retoriese tegnieke wat in sommige genres aan die orde kom, naamlik *metafoor* en *atmosfeer*. Bybelse tekste dra nie bloot kliniese feite (*bruta facta*) oor God oor nie. In feitlik alle Bybelse tekste vind ons beelde, metafore, wat op ’n ander wyse kommunikasie bewerkstellig as bloot deur middel van ’n reglynige aaneenryging van woorde (vgl. Soskice, 1985:35 e.v.). Volgens Wallace praat die Bybel altyd beeldryk, in ’n “highly imaginal language” (Wallace, 1995:9). ’n Mens sou waarskynlik ook kon praat van ’n *dominante* metafoor in elke teks, dus ’n enkele, draende metafoor wat die spesifieke teksgedeelte op ’n beeldryke wyse saambind. Die kuns sou wees om in elke teks dié primêre verbeelding raak te sien te midde van moontlike ander beelde of metafore, of om ’n verantwoordelike keuse te maak vir ’n bepaalde beeld of metafoor, ook met die oog op die liturgie.

In Bybelse tekste tref ons ook 'n bepaalde atmosfeer aan, wat volgens Graves (1997:10) waarskynlik die beste by wyse van musiek uitgedruk sou kon word. Hiermee bedoel hy natuurlik nie dat daar letterlik musiek na aanleiding van elke teksgedeelte gemaak of in die erediens opgevoer moet word nie, maar Graves wil op 'n metaforiese wyse die aandag vra vir die ervaringsdimensie wat in tekste opgesluit lê. Die uitdaging is om nie bloot informasie of 'n morele les uit 'n Skrifgedeelte oor te dra nie, maar eerder:

... to communicate the experience of a passage. This kind of preaching, like a touching piece of music, comes through the gut more than through the mind. (Graves, 1997:10.)

Tekste het buie, en soms ook buiskommeling (*moodswings*; vgl. Ps. 13). Hierdie en derglike sake het alles met die genre van tekste te make, met die vormgewing, die "hoe" daarvan.

3. Implikasies vir die liturgie

Wat sou die implikasies van bogenoemde wees vir die praktiese inrigting van die erediens? Watter verskil kan dit maak wanneer ons die dominante metafoer van die teks, asook die bepaalde "atmosfeer" daarvan, doelbewus laat neerslag vind in die hele gang van die erediens?

Wie byvoorbeeld oor die gelykenis van die verlore seun preek (Luk. 15:11-31) en dit in 'n dogmatiese uiteensetting van die sondeleer verander, en nêrens die metafoer van die hardlopende pa (Luk. 15:20) en die atmosfeer van vreugde rondom die geslagte kalf (Luk. 15:23) verbeeld en verwoord nie, mis die punt (die musiek) van die teks. Die uitdaging sou wees om op 'n *verbeeldingryke* wyse die *bui* van die teks vanaf die begin tot en met die einde van die erediens tot sy reg te laat kom; om alle liturgiese elemente (votum, verootmoediging, sang, belydenis, offergawes, uitsending, ens.) deur hierdie beeld en bui te laat kleur.

Die "musiek" wat die preek maak (ervaring wat die preek wil bemiddel), moet dus ook telkens elders in die erediens gehoor word. Die moontlikheid bestaan inderdaad dat erediens se styl en atmosfeer, presies *kontra* die styl en atmosfeer van die Bybelteks waaroor dit in die prediking handel, kan verloop; dat daar 'n botsing van buie is, of dat die "prentjie" wat die teks teken, in die erediens wegraak onder en agter baie (serebrale) woorde en argumente. Hierteenoor moet gestel word dat die atmosfeer en styl, die geladenheid en "bui" van die Bybelteks eerder elke woord en handeling, elke

stilte en beweging, elke moment en onderdeel van die erediens moet deurdring – soos water ’n spons deurdring. Die preek en erediens mag nie die Bybelteks kruisig nie; die Bybelteks moet die preek en erediens deurkruis. Wat nodig is, is deur-Kruis-de preke en eredienste (Cilliers, 1998:75).

Die *rol van die liturg* is ook hier belangrik. Die styl van die liturg, sy/haar persoonlike aanslag en individualiteit, selfs sy/haar intonasie, liggaamshouding en maniërismes moet in diens van die styl en gerigtheid van die Bybelteks staan. Wie byvoorbeeld Psalm 130 voorlees, mag dit alleen doen as iemand wat self iets daarvan verstaan om uit die dieptes na God te roep, sodat die voorlesing en prediking self ’n stem uit die dieptes word – ’n stem wat sodanig in die midde van die gemeente opklink dat die gemeente, en veral diegene wat in die dieptes is, daarmee kan identifiseer; wie Psalm 88 byvoorbeeld voorlees en daaroor preek, kan dit beswaarlik doen in ’n styl van oppervlakkige optimisme – dit sou die ervaringsdimensie van die psalm geheel en al weerspreek, wie oor Psalm 100 preek en nie uit eie ervaring weet hoe die trou van God jou met vreugde kan vervul nie, sou bloot op ’n teoretiese vlak daaroor uitsprake kon maak.

Ideaal gesproke sou die gereformeerde erediens, wat op die Woord gebaseer wil wees, dus met al sy liturgiese momente, vanaf die eerste tot die laaste woord en handeling, diensbaar wees aan die *wat, hoe* en *waarom* van die Bybelse teks. Die impulse wat hiervandaan uitgaan sal bepalend wees vir al die onderdele van die liturgie. Dit impliseer dat die liturg ’n keuse sal moet maak vir ’n spesifieke teks, of ten minste ’n *dominante teks*. Al sou daar dan ook ander Skriflesings of -gebruike in die erediens plaasvind, moet sodanige dominante teks steeds die deurslaggewende voedingsbron vir die inrigting van die spesifieke erediens bly. In die gereformeerde tradisie sal hierdie dominante teks in alle waarskynlikheid ook die preekteks wees.

Dit sou ook verder kon impliseer dat ’n hele erediens (of ten minste groot segmente daarvan) by geleentheid in ’n toonaard van klag (die klaagpsalms), die narratiewe (die gelykenisse), die doksologiese (die lofpsalms), of die lerende (dele van Paulus se briewe), ensovoorts kon verloop. Dit open die moontlikheid dat ons eredienste ’n vaartbelyndheid verkry wat nie alleen pedagogies en kommunikasiewetenskaplik gesproke voordelig is nie, maar die openbaringswaarheid in eenvoudige dosisse aan die gemeente gee.

Fokus, vorm en funksie hoort bymekaar en kan nie sonder skade aan die “struktuur” van die teks geskei en oor of onderbeklemtoon word nie. Al drie staan onder die “regie” van die waarheidsrealisering van die Woord, en al drie werk bevrugterend en kontrolerend in op mekaar. Die vorm (*hoe*) van die Skrif moet ons byvoorbeeld weerhou van ’n stolling op die fokus (*wat*) en dus van ’n eensydige intellektualisme; die fokus (*wat*) moet ons weerhou van ’n oorbeklemtoning van die funksie (*waarom*) en dus ’n oppervlakkige sensasionalisme; die funksie (*waarom*) moet ons bewaar van ’n rigiede omgang met die vorm (*hoe*) en dus van argaïsme, ensovoorts.

Hierdie driehoek sou as ’n soort kreatiewe ruimte of toetsruimte benut kon word as predikers moet besluit wát in die erediens hoort en wát nie, of byvoorbeeld watter hulpmiddels gebruik moet word of nie. Die deurslaggewende vraag is of dit die fokus, vorm en funksie van die spesifieke, dominante teks dien wat hierdie een, brandende waarheid vandag in hierdie erediens in hierdie gemeente aan die orde stel. Werk hierdie simbool, handeling, musiek of illustrasie mee, of staan dit kontra die waarheidsrealisering van dié spesifieke Woord van God in die samekoms van hierdie spesifieke gemeente?

Die feit dat daar ’n dominante teks in die erediens aan die orde gestel word, sluit nie uit dat ander tekste ook benut kan word nie. Trouens, dit kan soms baie sinvol wees om die onmiddellike konteks van die dominante teks, of die breër konteks van die boek of brief waaruit dié teks kom, liturgies in te span. Indien daar dus byvoorbeeld uit Romeine 12:1-8 gepreek word, waarom nie die riglyne vir die lewe (wet) hanteer in die lig van Romeine 12:9-21, of 13:8-14 nie? Waarom nie die votum neem uit Romeine 11:33-36 nie? Dit bied aan die liturgie ’n bepaalde ervaring van afronding en vaartbelyning.

Dit is egter belangrik dat wanneer ander teksgedeeltes ook in die liturgie gebruik word, dit op ’n teologies-verantwoordelike wyse sal gebeur. Net so seker as wat daar grondige eksegetiese gedoen moet word van die teks waarvoor gepreek word, moet daar eksegetiese gedoen word wanneer sekere teksverse in die liturgie benut word. Die liturgie is immers ook ’n vorm van Woordverkondiging en moet as sodanig rekening hou met die konteks en die historiese en eksegetiese basis van die tekste wat in die liturgie aangehaal word. Daar behoort ’n *konstruktiewe interaksie* tussen liturgie en eksegetiese gekweek te word.

Dit gebeur soms dat die lesing van die wet sonder enige sensitiwiteit vir die teksagtergronde afgewissel word tussen Eksodus 20 en

Deuteronomium 5, asof dit gewoon uitruilbare tekste is. Selde, indien ooit, word in berekening gebring dat Eksodus 20 deel is van ’n teofanie by Sinaï en die aanloop tot die Bondsboek se “wette”, terwyl Deuteronomium 5 deel is van Moses se toespraak op die vlakte van Moab voor die intog. Die “smaak” en “atmosfeer” van dié twee tekste is nie identies nie.

Net so word die bekende 1 Johannes 1:9 dikwels met die genadeverklaring aangehaal “As ons ons sonde bely, [dan is] God getrou en regverdig, Hy vergewe ons ons sondes ...”. De Klerk (1999:24) wys daarop “dat die kommunikatiewe handeling van verootmoediging en versoening in die samekoms van die gemeente weggelaat word of bloot ’n formaliteit geword het”. Hierdie formalisering van verootmoediging hang dikwels daarmee saam dat tekste soos bogenoemde, in die genadeverklaring op die klank af aangehaal en gehanteer word as ’n naakte eis, ’n voorwaarde tot die genade (vgl. Du Toit, 1990:520-525). Wat egter vergeet word, is die breër, teologiese raamwerk van die Skrif, en die genre van dié spesifieke teks. In die Nuwe Testament, en hier ook, tref ons wel ’n aantal voorwaardesinne aan waarin daar vier moontlike relasies tussen die protasis (bv. “As julle ...”) en die apodosis (“dan sal ...”) voorkom. Hierdie vier modusse is: oorsaak-gevolg, grond-gevolgtrekking, verhouding van kontras en verhouding van ekwivalensie. Laasgenoemde funksioneer in 1 Johannes 1:9. Omdat dit ’n verhouding van ekwivalensie is, sou dit ook omgekeer gelees kon word: *Omdat God getrou en regverdig is, kan ons ons sondes bely*. Die opvallende is dat nie een van hierdie voorwaardesinne in die Nuwe Testament die heil wat die evangelie bring, afhanklik maak van die optredes van mense nie. Alle voorwaardesinne staan binne die teologiese raamwerk van die handelende God. Dit is natuurlik ook waar van voorwaardesinne in die Ou Testament waar die verbondskonteks die allesomsluitende raamwerk is, en die inisiatief van God dus voorop staan. In die liturgiese benutting van sulke voorwaardelike konstruksies, sal liturje in die besonder moet waak teen ’n *dualistiese teologie* wat aan die een kant wil vashou aan die gereformeerde beginsel van *sola gratia*, maar aan die ander kant ook ’n yslike stuk Arminianisme saamsleep (vgl. Du Toit, 1990:520-525).

Dit is dus belangrik dat die *toepaslike pragmatiese aspekte* van betrokke Bybeltekste in ag geneem moet word tydens die interaksie tussen liturgie en eksegeese. Bybelse tekste sê nie net sekere dinge nie, maar *doen* dit ook; dit het ’n *performatiewe karakter*. In die erediens gaan dit daarom dat daar sover moontlik uitvoering gegee moet word aan hierdie performatiewe karakter van die Bybel en van

spesifieke tekste. Dit is 'n ander benadering as om bloot 'n *beskrywing* van tekste te gee. Tussen beskrywende (*descriptive*) en uitvoerende (*performative*) taal is daar 'n deurslaggewende verskil (vgl. Austin, 1972:125 e.v).

Die samevattende vraag is dus of ons die *performatiewe karakter* van die Skrif ernstig in aanmerking neem in ons liturgiese gebruik van Bybeltekste. Haal ons dit somer net lukraak aan, of gebruik ons dit in ooreenstemming met wat aanvanklik in die Bybel gebeur het? Dié vraag sou verder uitgebrei kon word: Waarom maak ons so dikwels van aanhalings uit die Bybel in die liturgie gebruik? Wil ons daarmee bloot 'n tradisie kontinueer, of dalk die gesagskarakter van die liturgie daardeur versterk? Is dit 'n vorm van verantwoordbare Skrifuitleg, of is ons dikwels ongereflekterde (formule-agtige) gebruik van die Skrif in die liturgie dalk gelykstaande aan 'n soort magiese benutting daarvan? Dit wil voorkom asof hierdie soort vrae as kritiese kantaantekeninge altyd langsaan die kernbelydenis aangaande die Skrifgetrouheid van ons eredienste geplaas sal moet word.

4. Slotsom

Die beklemtoning van die meervlakkigheid van die Bybelse teks as *teks* staan op geen manier teenoor die belydenis dat God deur hierdie teks aan die Woord kom nie. Inteendeel, uiteindelik is die “kreatiewe driehoeksruimte” van die Woord dié ruimte waar die Gees op 'n besondere wyse werk, sodat daar 'n ontmoeting tussen ons en God kan plaasvind. Die *wat-*, *hoe-* en *waaromvrae* kan daarom ook saamgevat word in 'n ander vraag, naamlik *wie* – Wie is God? Uiteindelik moet die erediens ons bring tot 'n nuwe ontdekking van wie God is, 'n nuwe visie op Hom, 'n raaksien van die voetspore van die Gees (*vestigia dei*) wat ook kruis en dwars deur die erediens loop, en by die deure van die kerk uit, dwarsoor ons alledaagse bestaan.

Geraadpleegde bronne

- AUSTIN, J.L. 1972. Zur Theorie der Sprechakte. Stuttgart: Reclam.
- BARNARD, M. & VOS, C.J.A. 2001. 'n Besinning oor die liturgie: teorievorming, ondersoek en praktykvorming. *Praktiese teologie in Suid-Afrika*, 16(2):17-32.
- BURGER, C.W. 1999. Erediens in gereformeerde styl. *Praktiese teologie in Suid-Afrika*, 14(1):1-22.
- CILLIERS, J.H. 1996. Die uitwissing van God op die kansel: ontstellende bevindinge oor Suid-Afrikaanse prediking. Wellington: Lux Verbi.BM.

- CILLIERS, J.H. 1998. Die uitwysing van God op die kansel: inspirerende perspektiewe op die prediking – om God te sien en ander te láát sien. Wellington: Lux Verbi.BM.
- CILLIERS, J.H. 2007. Binne die kring-dans van die kuns: die betekenis van estetika vir die gereformeerde liturgie. Stellenbosch: African Sun.
- CRADDOCK, F.B. 1985. Preaching. Nashville: Abingdon.
- DE GRUCHY, J. 2001. The future of the reformed churches in South Africa: some random notes and reflections. *Scriptura*, 76:49-58.
- DE KLERK, B.J. 1999. Skuldbelydenis en versoening as kommunikatiewe handeling in die liturgie van die samekoms en van die lewe. *Praktiese teologie in Suid-Afrika*, 14(1):23-45.
- DU TOIT, B.A. 1990. Sondebelydenis volgens 1 Johannes. *Nederduitse Gereformeerde teologiese tydskrif*, 31(4):520-525.
- GRAVES, M. 1997. The sermon as symphony: preaching the literary forms of the New Testament. Pasadena: Judson.
- JONKER, H. s.a. Liturgiese oriëntasie: gesprekke over de eredienst. Wageningen: Zomer & Keunings.
- KLOPPERS, E. 2002. Transendering van die alledaagse ...: die erediens as fees. *Praktiese teologie in Suid-Afrika*, 17(2):61-74.
- KLOPPERS, E. 2003. Die erediens as ’n omvattende kunswerk – as Gesamtkunswerk. *Nederduitse Gereformeerde teologiese tydskrif*, 44(1 & 2):80-88.
- LONG, T.G. 1989. The witness of preaching. Louisville: Westminster.
- LONG, T.G. 1996. Preaching and the literary forms of the Bible. Philadelphia: Fortress.
- MEYER-BLANCK, M. 2005. Theatralisch inspirierte Liturgie. *Pastoral Theologie*, 94(4):134-145.
- MÜLLER, B.A. 1961. Die Lewende Woord aan die mens van die hede: ’n bespreking van die vroeë rondom die aktuele Woordverkondiging. Zaandijk: Heijnis.
- MÜLLER, B.A. 1973. Die eksegetiese onderbou van die struktuur van die prediking. (*In* Verhoef, P.A., red. *Sol iustitiae*. Kaapstad: NG Kerk-Uitgewers. p.121-138.)
- ROBBINS, V.K. 1996. Exploring the texture of texts: a guide to socio-rhetorical interpretation. Harrisburg: Trinity.
- SLOYAN, G.S. 1996. What is liturgical preaching? (*In* Meeks, B.G., ed. *The landscape of praise: readings in liturgical renewal*. Valley Forge: Trinity. p. 228-234.)
- SOSKICE, J.M. 1985. Metaphor and religious language. Oxford: Clarendon.
- STARK, C. 2005. Proeven van de preek: een praktisch-theologisch onderzoek naar de preek als Woord van God. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.
- WALLACE, J.A. 1995. Imaginal preaching: an archetypal perspective. New York: Paulist.
- WEPENER, C.J. 2002. The object and aim of multidisciplinary liturgical research. *Scriptura*, 17(3):1-15.
- WHEELER, G. 2003. Revisiting the question of the use of visual art, imagery, and symbol in reformed places of worship. (*In* Vischer, L., ed. *Christian worship in reformed churches past and present*. Grand Rapids: Eerdmans. p. 348-370.)
- WHITE, J.F. 1989. Protestant worship traditions. Louisville: Westminster.

Kernbegrippe:

eksegese
genre
liturgie
Skrifverstaan

Key concepts:

exegesis
genre
liturgy
Scripture, understanding of

